УДК 342
DOI https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.1.4.24

СПЕЦИФІКА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ФІНАНСОВІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Шаповал Т.Б.
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових наук
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького
ORCID: 0000-0001-5493-1917
e-mail: taisiashapoval@gmail.com

Шаповал Т.Б. Специфіка відповідальності за фінансові кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності.

Статтю присвячено визначенню специфіки відповідальності за фінансові кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, які, відповідно, вчинюються спеціальним суб'єктом – службовою особою. Фінансова безпека, на яку посягають кримінальні правопорушення у сфері фінансової діяльності, зокрема вчинювані службовими особами, є складовою економічної безпеки та національної безпеки в цілому, що і обумовлює актуальність даного дослідження. Метою даного дослідження було визначення особливостей відповідальності за фінансові кримінальні правопорушення відповідно до КК України. У дослідженні було запропоноване уточнене поняття фінансового кримінального правопорушення. Встановлено, що у випадку вчинення фінансових кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності відбувається посягання на декілька об'єктів: порядок здійснення фінансово-правової діяльності; порядок забезпечення правильної роботи державного апарату і апарату органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ і організацій, нормальної службової діяльності; авторитет органів державної влади; фінансова безпека як складова національної безпеки. Нерідко досліджувані кримінальні правопорушення пов'язані із корупційною діяльністю. Зазначене вище обґрунтовує нашу думку, що покарання за фінансові кримінальні правопорушення має бути більш суворим: не лише штраф і позбавлення права займатися певними видами діяльності, а також відшкодування заподіяних збитків, але і позбавлення волі на певний строк в залежності від розміру заподіяної фінансової шкоди. А тому специфіка відповідальності за фінансові кримінальні правопорушення полягає у тому, що вона є виключно кримінально-правовою в її можливих проявах, а не фінансово-правовою стосовно адміністративних фінансових правопорушень.

Дане дослідження відкриває перспективи подальших досліджень у даній сфері, що, у свою чергу, сприятиме удосконаленню національного законодавства щодо притягнення до кримінальної відповідальності за фінансові кримінальні правопорушення службових осіб.

Ключові слова: фінансові правовідносини, фінансова безпека, фінансові кримінальні правопорушення, корупційні правопорушення, кримінальна відповідальність, службова особа, службова діяльність.

Shapoval T.B. Specifics of liability for financial criminal offenses in the field of official activities.

The article is devoted to determining the specifics of liability for financial criminal offenses in the sphere of official activity, which, accordingly, are committed by a special subject - an official. Financial security, which is encroached upon by criminal offenses in the sphere of financial activity, in particular those committed by officials, is a component of economic security and national security in general, which determines the relevance of this study. The purpose of this study was to determine the specifics of liability for financial criminal offenses in accordance with the Criminal Code of Ukraine. The study proposed a refined concept of a financial criminal offense. It was established that in the case of committing financial

criminal offenses in the sphere of official activity, several objects are encroached upon: the procedure for carrying out financial and legal activities; the procedure for ensuring the proper functioning of the state apparatus and the apparatus of local self-government bodies, associations of citizens, enterprises, institutions and organizations, normal official activities; the authority of state authorities; financial security as a component of national security. Often, the criminal offenses under investigation are related to corruption. The above substantiates our opinion that the punishment for financial criminal offenses should be more severe: not only a fine and deprivation of the right to engage in certain types of activity, as well as compensation for the losses caused, but also imprisonment for a certain period of time depending on the amount of financial damage caused. Therefore, the specificity of liability for financial criminal offenses is that it is exclusively criminal-legal in its possible manifestations, and not financial-legal in relation to administrative financial offenses.

This study opens up prospects for further research in this area, which, in turn, will contribute to the improvement of national legislation on bringing officials to criminal liability for financial criminal offenses.

Key words: financial legal relations, financial security, financial criminal offenses, corruption offenses, criminal liability, official, official activity.

Постановка проблеми. Відносини у сфері фінансової діяльності є чітко структуровані і врегульовані нормами чинного законодавства України. Фінансові правовідносини не є сталими, а постійно розвиваються у відповідності із динамікою економічних відносин, зокрема, виникненням і швидким розповсюдженням нових видів фінансової діяльності, та розвитком науково-інформаційних технологій в цілому та у даній сфері зокрема. В першу чергу, це стосується процесу цифровізації фінансової діяльності, функціонування системи електронних платежів, що обумовлює виникнення нових способів вчинення правопорушень у цій сфері.

Специфіка відповідальності за фінансові правопорушення, у тому числі і кримінальні, обумовлюється, зокрема, і суб'єктом цих протиправних діянь, оскільки у переважній більшості випадків ним є службова особа, яка вчинює їх у сфері своєї діяльності. А це, у свою чергу, обумовлює підвищений рівень суспільної небезпечності правопорушень у сфері фінансової діяльності, що створює загрозу фінансовій безпеці держави в цілому. Як зазначається у дослідженнях, зараз фінансові правопорушення у структурі злочинності є тим фактором, який заподіює найбільшу шкоду суб'єктам економічних відносин порівняно з іншими, більш численними правопорушеннями [1].

Фінансова безпека, на яку посягають кримінальні правопорушення у сфері фінансової діяльності, зокрема вчинювані службовими особами, є складовою економічної безпеки та національної безпеки в цілому, що і обумовлює актуальність даного дослідження. Особливо в таких критичних умовах, у яких опинилася Україні із початком повномасштабного вторгнення та введенням воєнного стану.

Стан опрацювання проблематики. У юридичній науці питанням, пов'язаним із відповідальністю за фінансові правопорушення, кримінальні у тому числі, було присвячено досить велику кількість праць. Так, вивчалися питання визначення поняття фінансового правопорушення [2], видової градації таких видів правопорушень [3], окремі аспекти адміністративної відповідальності та специфіка санкцій за фінансові правопорушення [4], питання складу фінансового кримінального правопорушення [5; 6; 1]. Окремо варто відзначити дисертаційне дослідження Л.Г. Уртаєвої, присвячене питанням запобігання фінансовим правопорушенням [7]. Окремо вивчалися корупційні кримінальні правопорушення у сфері фінансової діяльності з точки зору суб'єктів їх вчинення, а також у податковій сфері [8].

Взагалі вивченням питань відповідальності за фінансові кримінальні правопорушення, зокрема вчинені службовими особами, займалися більшою чи меншою мірою такі вчені, як В.Б. Авер'янов, О.О. Бандурка, В.М. Бевзенко, Ю.П. Битяк, О.Г. Бондар, Г.М. Голуб, Л.П. Коваленко, Т.О. Коломоєць, А.В. Крижановський, В.А. Крижаноська, В.О. Кузнєцова, О.В. Кузьменко, С.М. Кушнір, В.А. Ліпкан, А.А. Нестеренко, Н.Ю. Онищук, Т.О Пікуля, Д.В. Приймаченко, В.В. Прокопенко, Л.Г. Уртаєва, І.П. Устніов та інші.

Але, незважаючи на досить велику кількість досліджень з обраної проблематики, низка питань лишаються недостатньо вивченими і відкритими для подальших наукових пошуків. Зокрема, це стосується комплексного вивчення специфіки кримінальної відповідальності за вчинення фінан-

сових кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності з огляду на підвищений рівень їх суспільної небезпечності і підвищену загрозу фінансовій безпеці держави.

З огляду на зазначене вище, **метою даного дослідження** є визначення особливостей відповідальності за фінансові кримінальні правопорушення відповідно до КК України. У межах визначеної мети будуть вирішені наступні завдання: визначити поняття фінансових кримінальних правопорушень; встановити специфіку суб'єктів вказаних кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності; визначити види покарань, які можуть бути застосовані за вчинення фінансових правопорушень у сфері службової діяльності.

Виклад основного матеріалу. Фінансові правопорушення у законодавстві в цілому визначаються як діяння (дія або бездіяльність), вчинене на підконтрольних об'єктах, наслідком яких стало невиконання фінансово-правових норм [9]. У правовій доктрині фінансове правопорушення визначається наступним чином: як «дія або бездіяльність органів державної влади, місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання всіх форм власності, об'єднань громадян, посадових осіб, громадян України та іноземних громадян, наслідком яких стало невиконання фінансово-правових норм»; як «дія або бездіяльність урядових органів, Укрзалізниці, Держспецтрансслужби, підконтрольних установ, їх посадових осіб, наслідком яких стало невиконання фінансово-правових норм» [6]. Але недоліком таких визначень є те, що у вказаних визначеннях відсутні вказівки на такі ознаки правопорушення, як винність, суспільна небезпечність (для кримінального правопорушення) або суспільна шкідливість (для адміністративного) та протиправність. І, крім того, чітке законодавче закріплення поняття цих правопорушень також відсутнє, що також певною мірою ускладнює їх кваліфікацію. Також уточнимо, що наслідком при їх вчиненні буде не невиконання фінансово-правових норм, а порушення порядку фінансових відносин, забезпечення фінансової безпеки, що є об'єктом фінансових правопорушень. При цьому настання наслідків у виді певних збитків не є обов'язковою ознакою цих правопорушень – для притягнення до відповідальності достатньою підставою є вчинення протиправних суспільно шкідливих чи суспільно небезпечних діянь.

Оскільки предметом нашого дослідження є саме кримінальні фінансові правопорушення, то ми акцентуємо увагу на визначенні цього їх виду, склади яких передбачені у відповідних нормах КК України. Враховуючи зазначене вище, ми пропонуємо власне уточнене поняття фінансового кримінального правопорушення: це суспільно небезпечне винне протиправне діяння (дія чи бездіяльність), вчинене органами державної влади, місцевого самоврядування, суб'єктами господарювання всіх форм власності, об'єднаннями громадян, посадовими особами, громадянами України та іноземними громадянами шляхом порушення фінансово-правових норм, які порушили фінансові правовідносини та заподіяли шкоду чи створили загрозу її заподіяння фінансові безпеці держави.

Також варто врахувати і сферу фінансових правопорушень, яка визначається певними особливостями притягнення до кримінальної відповідальності, а саме: сфера службової діяльності, суб'єктами якої, відповідно, можуть бути лише службові особи. Відповідно до визначення, службової особи, що міститься у ч. 3 ст. 18 КК України, «службовими особами є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом».

Враховуючи вказане визначення, службова діяльність – це виконання організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконання таких функцій за спеціальним повноваженням органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом особами, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях відповідні по-

сади. Отже, при вчиненні фінансових кримінальних правопорушень службовими особами у сфері службової діяльності додається ще один об'єкт посягання – суспільні відносини, які визначають і регулюють зміст правильної роботи державного апарату і апарату органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності, а також суспільні відносини, що забезпечують нормальну службову діяльність у юридичних особах приватного права та нормальну професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг [10, с. 13], і, відповідно, авторитет органів державної влади.

Тому у випадку вчинення фінансових правопорушень у сфері службової діяльності особами, які здійснюють діяльність, пов'язану із виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, рівень їх суспільної небезпечності значно зростає. А тому і наслідки у вигляді покарання за вчинення таких кримінальних правопорушень для суб'єкта мають бути більш відчутними.

Фінансові кримінальні правопорушення не є однорідними і можуть вчинюватися у різних сферах. Зазначається, що за цим критерієм їх можна поділити на так види: бюджетні кримінальні правопорушення, кримінальні правопорушення у сфері валютної діяльності, кримінальні правопорушення у банківській сфері, кримінальні правопорушення у податковій сфері, кримінальні правопорушення у сфері грошового обігу та розрахунків. Відповідно до такої класифікації можна визначити норми КК України, які встановлюють відповідальність за фінансові кримінальні правопорушення: виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою використання при продажу товарів, збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів, що існують у паперовій формі, білетів державної лотереї, марок акцизного податку чи голографічних захисних елементів (ст. 199); незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, електронними грошима, обладнанням для їх виготовлення (ст. 200); нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням (ст. 210); видання нормативно-правових актів, що зменшують надходження бюджету або збільшують витрати бюджету всупереч закону (ст. 211); ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) (ст. 212); ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування (ст. 212-1); доведення банку до неплатоспроможності (ст. 218-1); доведення до банкрутства (ст. 219); Стаття порушення порядку ведення бази даних про вкладників або порядку формування звітності (ст. 220-1); фальсифікація фінансових документів та звітності фінансової організації, приховування неплатоспроможності фінансової установи або підстав для відкликання (анулювання) ліцензії фінансової установи (ст. 220-2); шахрайство з фінансовими ресурсами (ст. 222).

Виходячи із змісту вказаних норм КК України, переважна більшість фінансових кримінальних правопорушень вчинюється саму у сфері службової діяльності і, відповідно, особами, які виконують організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські функції. Хоча є і такі, що можуть вчинюватися загальним суб'єктом – наприклад, кримінальні правопорушення, передбачені ст. 199, ст. 200, 212 КК України.

Взагалі зазначається, що за фінансові правопорушення як наслідок настає специфічна відповідальність – фінансово-правова (фінансова) [8]. Фінансово-правова відповідальність визначається як окремий самостійний вид юридичної відповідальності, який полягає в застосуванні уповноваженими державними органами щодо суб'єктів фінансових правопорушення заходів державного примусу – фінансових санкцій, у вигляді штрафу та/чи пені [11]. При цьому зауважується, що фінансова відповідальність відокремлена від адміністративної, а її різновидами є бюджетна, податкова, банківська та валютна відповідальність [12].

У законодавстві у межах фінансової відповідальності передбачені наступні фінансово-правові санкції: 1) пеня і штраф; 2) припинення фінансування капітального будівництва; 3) примусове стягнення невнесених у строк податків і податкових платежів; 4) грошове нарахування [7, с. 64]. Тобто покарання за фінансові кримінальні правопорушення можуть полягати у застосуванні відповідно до КК України таких покарань як штраф чи заборона особі (у даному дослідженні – службовій особі) займатися певними видами діяльності (строково або безстроково).

Вище зазначалося, що вчинення фінансових кримінальних правопорушень службовими особами у сфері службової діяльності мають досить високий рівень суспільної небезпечності, оскільки

посягають одночасно на декілька об'єктів. При цьому також варто звернути увагу на те, що деякі фінансові кримінальні правопорушення часто пов'язані із корупційною діяльністю: у ст. 45 зазначено, що корупційним кримінальним правопорушенням є передбачене у ст. 210 діяння. Але, на нашу думку, в межах корупційної діяльності можуть вчинюватися і інші фінансові правопорушення, зокрема, видання нормативно-правових актів, що зменшують надходження бюджету або збільшують витрати бюджету всупереч закону ст. 211, доведення до банкрутства (ст. 219). А це вже зовсім інший – ще більш високий – рівень суспільної небезпечності. А тому і покарання має бути більш суворим: не лише штраф і позбавлення права займатися певними видами діяльності, а також відшкодування заподіяних збитків, але і позбавлення волі на певний строк в залежності від розміру заподіяної фінансової шкоди. У такому випадку відповідальність за фінансові кримінальні правопорушення є виключно кримінально-правовою в її можливих проявах, а не фінансово-правовою.

Висновки. Дане дослідження дозволяє зробити низку важливих науково-практичних висновків щодо особливостей відповідальності за фінансові кримінальні правопорушення, вчинені у сфері службової діяльності. Було запропоноване уточнене поняття фінансового кримінального правопорушення – це суспільно небезпечне винне протиправне діяння (дія чи бездіяльність), вчинене органами державної влади, місцевого самоврядування, суб'єктами господарювання всіх форм власності, об'єднаннями громадян, посадовими особами, громадянами України та іноземними громадянами шляхом порушення фінансово-правових норм, які порушили фінансові правовідносини та заподіяли шкоду чи створили загрозу її заподіяння фінансові безпеці держави. У випадку вчинення фінансових кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності і, відповідно, службовою особою відбувається посягання не на один, а на декілька об'єктів – порядок здійснення фінансово-правової діяльності; порядок забезпечення правильної роботи державного апарату і апарату органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ і організацій, нормальної службової діяльності; авторитет органів державної влади; фінансова безпека як складова національної безпеки. Нерідко досліджувані кримінальні правопорушення пов'язані із корупційною діяльністю.

Зазначене вище обґрунтовує думку, що покарання за фінансові кримінальні правопорушення має бути більш суворим: не лише штраф і позбавлення права займатися певними видами діяльності, а також відшкодування заподіяних збитків, але і позбавлення волі на певний строк в залежності від розміру заподіяної фінансової шкоди. А тому специфіка відповідальності за фінансові кримінальні правопорушення полягає у тому, що вона є виключно кримінально-правовою в її можливих проявах, а не фінансово-правовою стосовно адміністративних фінансових правопорушень.

Дане дослідження відкриває перспективи подальших досліджень у даній сфері, що сприятиме удосконаленню національного законодавства щодо притягнення до кримінальної відповідальності за фінансові кримінальні правопорушення службових осіб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Крижановський А. Фінансова безпека як об'єкт фінансових кримінальних правопорушень. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*. Серія: «Юридичні науки». № 1 (37), 2023. URL: https://doi.org/10.23939/law2023.37.271.
2. Устинова І.П. Деякі теоретичні аспекти поняття фінансового правопорушення. *Правове життя*. 2012. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0c90c3ea-dc3c-45af-81a3-c99f675a4e9e/content.
3. Уртаєва Л.Г. Видова градація фінансових правопорушень у законодавстві України. *Право та державне управління*. 2023 р., № 1. DOI: https://doi.org/10.32840/ pdu.2023.1.15.
4. Крижановська В.А. Адміністративна відповідальність і фінансові санкції: порівняльний аспект. *Адміністративне право і процес*. № 4 (10). 2014. URL: http://applaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/4-10-2014.
5. Нестеренко А.А. Юридичний склад фінансового правопорушення. *Актуальні проблеми політики*. 2016. Вип. 58. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e39191ba-65a5-4325-8f20-aceee68c421f/content.
6. Онищук Н.Ю. Відповідальність суб'єктів фінансових правовідносин. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»: зб. наук. пр*. / редкол.: С.В. Кі-

валов (голов. ред.), В.М. Дрьомін (заст. голов. ред.), Ю.П. Аленін [та ін.]; відпов. за вип. В.М. Дрьомін; МОНмолодьспорт України, НУ «ОЮА». Одеса: Юрид. л-ра, 2012. URL: http://hdl.handle.net/11300/3239.

7. Уртаєва Л.Г. Теоретико-правові засади запобігання фінансовим правопорушенням. дис... канд. юрид. наук: спец.: 12.00.03. Запоріжжя, 2021. 198 с.
8. Голуб Г.М. Окремі питання фінансово-правової відповідальності у податковій сфері. *Право і суспільство*. 6. 2013. URL: http://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2013/6_2013/50.pdf.
9. Щодо затвердження Інструкції про організацію та проведення комплексних контрольних заходів фінансово-господарської діяльності на підприємствах, в установах і організаціях, що належать до сфери управління Держбуду України: Наказ державного комітету з будівництва та архітектури від 29.04.2004 р. № 91 / Інформ. бюл. Держбуду. 2004. № 4.
10. Савченко А.В., Кришевич О.В. Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням професійних послуг. Науково-практичний коментар до розділу XVII Особливої частини Кримінального кодексу України / За заг. ред. д.ю.н., проф. В.І. Шакуна. К.: Алерта, 2012.160 с.
11. Черніков А.М. Фінансова відповідальність як окремий вид юридичної відповідальності. 2018. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/17_05_2018/pdf/102.pdf.
12. Літвінова Є.В. Про фінансово-правову відповідальність як родову категорію. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція.* 2016. № 19. С. 63–65. URL: https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/ archive/juspradenc19/18.pdf.